

AKİS DERGİSİ
“NAZİK İHTİLAL”
(1960)
3. CİLT
CEMİL KOÇAK

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0231
Tarih: 062

AKİS DERGİSİ
"NAZİK İHTİLAL"
(1960)
3. CİLT
CEMİL KOÇAK

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Sayfa Uygulama
Büşra Arbay

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Aslı Esra Erdoğan

Son Okuma
Munise Şimşek

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-48-1
Takım ISBN 978-625-7447-97-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Haziran 2023

AKİS
DERGİSİ

“NAZİK İHTİLAL”

(1960)

3. CİLT

CEMİL KOÇAK

CEMİL KOÇAK

1956 yılında İzmir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra 1978 yılında SBF BYYO'dan mezun oldu. SBF'de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devam etti. *Türkiye'de Millî Şef Dönemi* (1938-1945), yazarın doktora tezidir. 1985 yılında tamamladığı Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra 1991 yılında siyasal ve sosyal bilimler doçenti oldu. 2007 yılında da Sabancı Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltildi. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK'ta çalışan yazar, hâlen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyasi tarihimiz ile ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Yazarın kitapları: *Abdülhamid'in Mirası; Türk-Alman İlişkileri* (1923-1939); *Umumi Müfettişlikler* (1927-1952); *Belgelerle Heyeti Mahsusalar; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Geçmişiniz İtinayla Temizlenir; Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları* (1945-1950); *İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu*, (altı cilt); *Recep Peker Konuşuyor: "Disiplinli Hürriyet; CHP Genel Sekreterliği* (1930-1945); *CHP ve Taşra* (1930-1950) (Cilt: 1 Akdeniz Bölgesi); *AYın Karanlık Yüzü; Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır; Tarihçinin Eleji; Tarihin Buğulu Aynası; Resmî Tarihe Meydan Okuyorum; Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler; Darbeler Tarihi; Karabekir'in Kavgası; Demokrat Parti Karşısında CHP; Tarih Büyük Harflerle Yazılmaz; İsmet İnönü ve Resmî Tarih; Madalyonun Arka Yüzü; 27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası ve Akis Dergisi* (1954-1957), *(Ümit; Hayal Kırıklığı)* (Cilt: 1); *Akis Dergisi* (1957-1960), *(Öfke ve İsyân)* (Cilt: 2).

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
BİRİNCİ BÖLÜM MAYIS-HAZİRAN 1960	
301-306 Numaralı Sayılar	13
İKİNCİ BÖLÜM TEMMUZ 1960	
307-310 Numaralı Sayılar	205
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM AĞUSTOS 1960	
311-315 Numaralı Sayılar	271
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EYLÜL 1960	
316-319 Numaralı Sayılar	349
BEŞİNCİ BÖLÜM EKİM 1960	
320-326 Numaralı Sayılar	399
ALTINCI BÖLÜM KASIM 1960	
327-330 Numaralı Sayılar	527
Sonuç	609
Kaynakça	639
Dizin	645

SUNUŞ

Akis dergisinin 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen dönemini ayrıntılı bir şekilde gözden geçirdik.¹ Şimdi de sıra ‘yeni dönem’de –o zamanki ifadeyle ‘İkinci Cumhuriyet’ döneminde²– derginin siyasi istikametini incelemeye geldi. 27 Mayıs darbesi, derin bir siyasi kırılma anlamına geliyordu. Toplumda zaten araları bir hayli açık olan “Demokratlar-Halkçılar” arasındaki çatışmayı yeni bir boyuta taşıdı. Darbe, DP iktidarının on yılının hesabını sormak amacındaydı. DP iktidarı tarihe karışırken bu sürecin ayrılmaz bir parçası da yepyeni siyasi aktörlerin sahneye çıkması, sahnedeki boşlukları doldurması, doldurmaya başlaması ya da doldurmak istemiydi.

Ordu, bundan böyle toplumun pek de yabancı olmadığı bir şekilde, siyaset üzerinde ana ya da hâkim unsur olarak varlığını belirgin ölçüde göstermeye başladı. Darbe sabahı iktidarla muhalefet yer değiştirmiş oldu. Bir gecede siyasi yapının altüst olması karşısında muhalefeti temsil eden yayın organlarının başında gelen *Akis* dergisi de bu yepyeni oluşum karşısında kendisine yeni bir istikamet çizmiyordu. O artık muhalefetin yayın organı olmaktan çıkmakta, aksine ‘yeni iktidar’ın destekçisi ve bir ölçüde de sözcüsü konumuna yerleşmekteydi.

27 Mayıs darbesi çeşitli aşamalardan geçti. Darbe sabahından 1961 yılının Ekim ayında yapılan seçime kadar geçen süre, elbette derginin de siyasi bakışında benzer ya da paralel değişikliklere neden oldu. *Akis*, bir yandan 27 Mayıs’tan derin ölçüde etkilendi, diğer yandan 27 Mayıs’ı ve 27 Mayısçıları etkilemeye çalıştı. Bütün bu dönem boyunca *Akis*’le 27 Mayıs karşılıklı olarak etkileşim hâlindeydi.

Ve yine unutulmasın ki 27 Mayıs darbesinin ardından, ordu dışındaki esas siyasi aktör CHP ve elbette İsmet İnönü olmuştu. Eğer bu saptama mübalağalı görülürse, cümleyi şöyle değiştirmeye hazırım: 27 Mayıs darbesinin ardından ordu dışındaki esas siyasi aktörlerden biri ve önde geleni CHP ve elbette İsmet Paşa olmuştu. Bu bakımdan *Akis* de elbette CHP’nin ve İsmet Paşa’nın yanında ve arkasında yer aldı. 27 Mayısçılar ile CHP ve İsmet Paşa arasındaki görüş ayrılıklarında ise derginin ‘taraf’ı çok açıktı. 27 Mayıs, ancak CHP ve İsmet Paşa ile bütün olduğu

1. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Ümit ve Hayal Kırıklığı), (Cilt: 1), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022 ve Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Öfke ve İsyân), (Cilt: 2), VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

2. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

sürece ve takdirde desteklenen bir darbeydi. Böylesi bir bütünlüğün yitirilme tehlikesi ise derginin tutumunu derinden etkiliyordu.

Evet, *Akis* elbette 27 Mayısçı'ydı; ama ondan daha önce CHP'li ve öncelikli olarak da İsmet Paşacı'ydı! Daha önceki bir araştırmamda³ da belirttiğim gibi, 27 Mayısçılar farklı ve birbirine zıt bir 27 Mayıs tahayyül ettikleri ve 'hangi 27 Mayıs' sorusuna birbirinden hayli farklı yanıtlar verdikleri için, *Akis* de bu yanıtlarla karşılaştıkça kendi 27 Mayıs'ını öne çıkarmanın gayreti içinde olacaktır. Derginin bu öncelikleri bilinmeden siyasi istikametini anlamlandırmak mümkün değildir.

Hatırlanacağı gibi, *Akis*, 27 Mayıs 1960 darbesine çok az bir süre kala TBMM Tahkikat Komisyonu kararıyla kapatılmıştı. Dergi, en son 27 Nisan 1960 tarihinde çıkmıştı ve 27 Mayıs sabahı hâlâ kapalıydı.⁴ Darbe sabahından sadece üç gün sonra (30 Mayıs'ta) yeniden yayınlandı. Yeni dönemin bu ilk sayısı, derginin yayın hayatındaki altıncı yılına denk gelmişti.

Akis'in 27 Mayıs dönemini son derece ayrıntılı bir şekilde ele alacağım. Bu ciltte de –öncekilerle kıyaslandığında– dergiden alıntılar çok daha geniş yer kapladığı hemen fark edilecektir. Bunun nedenini serinin ikinci cildinde açıklamıştım.⁵ Aynı nedenle bu ciltte daha da geniş oranda dergiden alıntılar yapmayı tercih ettim. Çünkü, *Akis*'in ve elbette CHP'nin 27 Mayıs karşısındaki tutumu, ancak derginin sayfaları arasında kalmış, unutulmuş, artık bir daha da hatırlanmasına imkân olmayan, çok uzun yılların ardından dikkatlerden kaçmış satır(ara)larında gizlidir!

Bu satır(ara)larında bulunan haberlerin kendisi, kurgusu, dokunuşu, tercih edilen sıfatlar, yorumlar ve yorumların ahengi, 27 Mayıs öncesiyle karşılaştırıldığında darbenin ardından gelen ve güvenle ortaya çıkan 'sesler', bu 'sesler'in içeriği, rengi, yöneldiği çevre, seslendirildiği çevre, çevrenin kendi içindeki uyumsuzluklar, çekişmeler ve zaman zaman, yer yer görülen çatışmalar; bunların hepsi, derginin bugünden bakıldığında sayfalarında ve görselinde yer almaktadır! *Akis*'in sayfalarının okurların 27 Mayıs'ın 'havasını' anlamasını kolaylaştıracağı umuyorum.

Dergi üzerine yapılan zaten az sayıdaki araştırmanın şimdiye kadar bunca 'ayrıntı' üzerinde durmamamış olması, belki bu alandaki tarihyazımının 'ayrıntı'yı gereksiz bir 'yük' sanmasının getirdiği son derece olumsuz bir sonuçtur. Umarım okurlar, bunca 'ayrıntı' arasında 'siyasal kültürü' oluşturan temel yörüngeyi ve bu yörüngeyi her defasında yeniden üretmeyi başardığı siyasi sonuçları, somut ve elle tutulur bir şekilde görebilirler. Ben bu kitapta bunu başarabilmeyi umuyorum.

Ama bir muradım daha var: *Akis* dergisinin 27 Mayıs'ın tarihyazımını da nasıl şekillendirmiş olduğunun farkına varılmasını istiyorum. Okurların derginin

3. Bkz. Cemil Koçak, *27 Mayıs'ın Kayıp Anayasası*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

4. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

5. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

sayfaları arasında –tıpkı DP'nin tarihyazımında olduğu gibi⁶– 27 Mayıs literatürünün uzun yıllar boyunca oluşturacağı tarihyazımının da temellerini atmış olduğunun anlaşılmasını bekliyorum.

Akis'in 27 Mayıs dönemini mercek altına aldığım bu ciltte 27 Mayıs sabahından Millî Birlik Komitesi (MBK) içindeki tasfiyeye kadar geçen yaklaşık altı aylık dönemi gözden geçireceğim. Şimdi artık *Akis*'in 27 Mayıs macerasını izlemenin vaktidir...

6. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

BİRİNCİ BÖLÜM
(MAYIS-HAZİRAN)

Akis okurları, 27 Mayıs 1960 darbesinden bir ay önce kapatılmış olduğu hatırlanacak olursa¹ aradan geçen dört haftadan sonra dergilerinin kapağında üzerine bir çarpı işareti atılmış olan “sabık Başbakan” Adnan Menderes’in fotoğrafını gördüklerinde kesinlikle şaşırmamış olmalıdırlar. Muhtemelen dergi okurları, böylesi bir kapağı ve fotoğrafı, aylardan ve hatta yıllardan beri bekliyorlardı. Tıpkı Metin Toker’in ve derginin yazarlarının böylesi bir kapağı hiç kuşkusuz çok uzun zamandan beri özlemle beledikleri gibi!² Bu kapağı, yıllarca birikmiş bir duygu patlamasının dışı vurumu olarak kabul etmek gerçekçi olacaktır. Sonunda “Adnan Menderes Sabık Başbakan” olmuştu! Fotoğraf altı yazısı da herhâlde bu duyguyu yansıtıyor olmalıydı: “Eden bulur”du!³

1. *Akis*, TBMM Tahkikat Komisyonu kararıyla kapatılmıştı. Derginin son sayısı 27 Nisan 1960 tarihliydi. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

2. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1) ve Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

3. Kurtul Altuğ anılarında şöyle yazacaktır: “*Akis*, tüm ihtilalcilerin, ihtilal öncesi ve sonrası dikkatle izledikleri bir dergi idi. (...) İsmet Paşa, Olimpos Dağı’nın sakini idi ve tüm gözler ona çevrilmişti. Biz *Akis*’in ihtilalden sonraki ilk sayısını hazırlamak için hızlı bir çalışma içine girdik. (...) Metin Toker, o anlar yüksek politikanın içindeydi. Evinde çalışıyor, bize telefonla direktifler veriyordu. Biz daha işin başından bir intikam organı olarak palayı çekmiştik. Gerçi o günlerin heyecanı içinde belki bunda haklıydık, ama ülkede koskoca bir kitlenin varlığını hiç mi hiç dikkate almıyorduk. Kapağa Menderes’in bir resmini koyduk. Üzerine bir çarpı işareti koyduk ve altına da şöyle yazdık: ‘Sabık Başbakan’... (...) Metin Toker’in dergisi ona ‘sabık Başbakan’ diyordu işte... (...) Herkesin o sıralar müstakbel iktidarın önemli adamı olarak Toker’i gördüğünü söylemeliyim.”

“27 Mayıs’ın gerçekleşmesinde yığılma neden vardır. Ama bu yığılma nedenin arasında *Akis* dergisi kuşkusuz önemli bir yer tutar. Bu, bir bakıma *Akis*’i fiilen yöneten Metin Toker’in kişiliğiyle ilgilidir. (...) Metin Toker de ben de o zamanlar yazdıklarımızın fazla hırçın olduğunu kabul etmeliyiz. Hele 27 Mayıs’tan sonra yazılanlar... Hele o kargaşa ortamında mantığın yerini duygunun alışı... İşte, *Akis*’in 301. sayısı öyle hırslı, öyle duygusal bir ortamda hazırlanmıştır. O sayının kapağını Menderes’in bir resmi kapatır. Ama Menderes’in resmini de bir kocaman çarpı işareti kapatmaktadır. (...) *Akis*, eski Demokratlara açılmış bir husumet cephesinin sözcüsüydü. Her kanattan eski Demokratlar aleyhine esen rüzgâr, *Akis*’in yayını etkiledi. Tabii bunda Metin Toker’in DP devrinde çektiklerinin de rolü vardır.” (...) Toker, *Akis*’te çalışan herkesin 27 Mayıs ile ilgili bildiklerini yazmasını, o yazıların kendisinde toplanmasını istiyordu. Yazının tümü Metin Toker tarafından düzenlenecekti.” Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, Koza Yayınları, İstanbul 1976, s. 18-45.

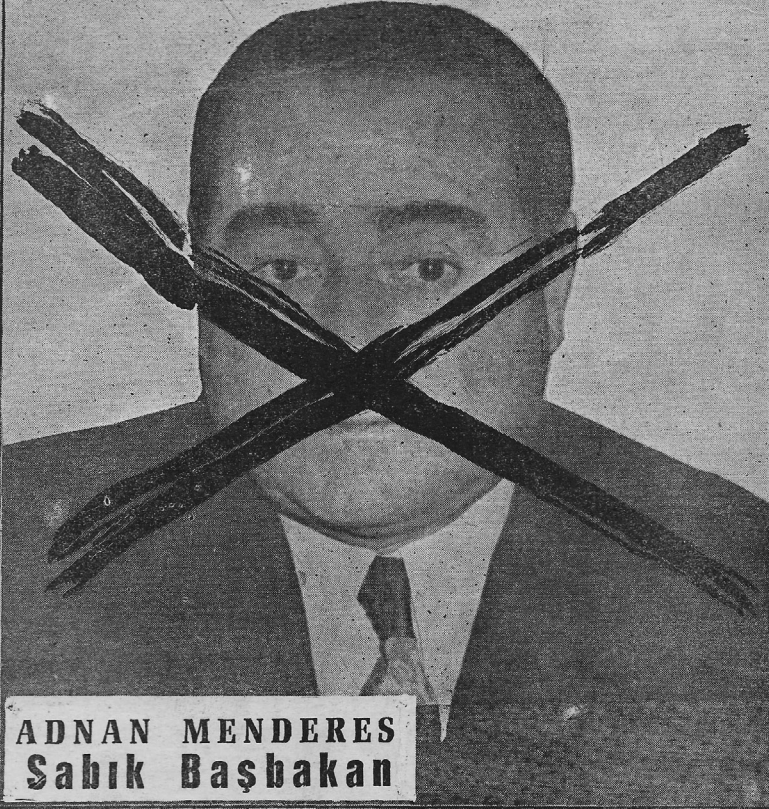
30 MAYIS 1960

SAYI: 301

Bütün Hâdiselerin Hikâyesi

AKİS

HAFTALIK AKTÜALİTE MECMUASI

FIYATI 125 KURUŞTUR

Akis (30 Mayıs 1960)

27 Mayıs'ın bu daha ilk saatlerini dergi şu satırlarla selamlamıştı:
"Memleketin önünde açılan yeni, pembe renkli istikbal, bütün geçmiş acıları, elem-
leri unutturacak kadar parlak olmasaydı, söylenecek buruk sözler bulunabilirdi.
Fakat şu anda bu mecmuayı hazırlayanların yüreğinde sadece çöşkünlük, sadece
neşe, sadece sevinç vardı ve herkes şevk içinde"ydi.⁴

Derginin daha ilk sayfasında elbette darbenin lideri olarak Orgeneral Cemal Gür-
sel'in fotoğrafı vardı; fotoğrafın alt yazısı ise "tarihî vazife" şeklindeydi.

Akis, kapağında "bütün hadiselerin hikâyesi"ni anlatacağını belirtmişti. Bunda haklıydı, çünkü son dört ayını kapalı geçirmişti ve okurları –elbette onlar dışında çok geniş bir çevre de– son gelişmeleri bilemezdi. Daha doğrusu, "kulak gazetesi"⁵ aracılığıyla bir miktar öğrenebilmişse öğrenmişti. Elbette "kulak gazete-
si", herkese her haberi zamanında aktarma imkânına sahip değildi. Bu bakımdan dergi, okuyucuları açısından ilk kez ve ilk elden öğrenilecek 27 Mayıs öncesindeki son bir ayın haberlerini aktaracaktı.

Tahkikat Komisyonu, sadece *Akis*'i kapatmakla kalmamıştı; kapatılma kara-
rının yayınlanmasını dahi yasaklamıştı! Derginin basıldığı matbaa da kapatılmıştı. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Kurtul Altuğ, Tahkikat Komisyonu'na çağ-
rılmış ve ifadesi alınarak tutuklanmıştı.⁶ Bütün dergi çalışanları da yine Tahkikat
Komisyonu tarafından sorgulanmıştı. Derginin matbaası, idarehanesi aranmıştı. Bütün bu süreçte sadece Metin Toker'e dokunan olmamıştı!

27 Mayıs sabaha karşı saat dörtte –kimliği belirsiz– bir kadın Metin Toker'e
telefon etmiş ve ordunun müdahalesini haber vermişti. Fakat Metin Toker, "bu sa-
atte bu neviden telefonlara ziyadesiyle alışık"tı ve telefonu "deli karı" diye kapa-
mıştı! Ama aradan geçen yarım saatten sonra bu kez tanıdığı bir ses telefonda-
ydı: Bu kişi, "Alman ajansının Türkiye muhabiri" Leyla Çambel'di. "Yarı Fransızca ve
yarı İngilizce" konuşmuştu. İktidar devrilmişti ve Metin Toker'i ilk o kutlamıştı:
"Mutlu olsun; kutlu olsun" demişti.

4. Unutulmasın ki derginin bu sayısı, olağan dışı bir şekilde, 145.000 adet basılmıştı! Bu rakam, olağan tirajın neredeyse beş katıydı! Dergi, olağan olarak 30 bin adet basılıyordu çünkü... Bkz. *Akis*, Sayı: 301, (5 Haziran 1960). Derginin olağan tirajları ve satışı için ayrıca bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1) ve Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2). Derginin bir sonraki sayısı ise 160 bine yakın basılmıştı. *Akis*, Sayı: 301, (5 Haziran 1960). Ancak daha sonra tirajın yeniden yüz bine düştüğü anlaşılıyor. Bkz. *Akis*, Sayı: 305, (23 Haziran 1960).

5. "Kulak gazetesi" tabiri, özellikle 1960 yılında yaygınlaşan yaygın yasaklarının ardından, kamuoyunun belirli kesimlerinde yayını yasaklanmış haberlerin kulaktan kulağa fısıltı şeklinde yaygınlaştırılması anlamına geliyordu. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1957-1960)*, (Cilt: 2).

6. Kurtul Altuğ anılarında bu süreci ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, s. 11-18 ve 58-63. Ayrıca bkz. Kurtul Altuğ, *Bir Numaralı Tanık*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 187-194.

27 Mayıs sonrasında İsmet İnönü⁷

Toker, pencereden dışarı bakınca da hem kendi evinin hem de hemen yanındaki evde oturan İsmet İnönü'nün evinin "süngülü tüfek taşıyan askerler tarafından kordon altına alınmış olduğunu görmüş"tü. Sokaklarında bir general ve bir de yarbay vardı.⁸ Kapıdan dışarı adımını atar atmaz bir Harbiyeli durdurmuşsa da onu tanıyınca yol vermişti. Sokakta gördüğü tuğgeneral ise İsmet İnönü'nün

7. Bu fotoğraf, –ama enstantane farkıyla– derginin bir sonraki sayısında yer alacaktır! Bkz. *Akıs*, Sayı: 301, (5 Haziran 1960).

8. Daha sonra bu iki subayın Tuğgeneral Gani Güvener ile Kurmay Yarbay Salih Yakar olduğu öğrenilecektir. Güvener, yarbayken 1948-1950 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığı'nda da bulunmuştu. 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçiminde DP'nin iktidarı kazandığı sırada Muhafız Alayı Komutanı'ydı ve CHP'nin iktidarı terk etmemesi ihtimaline karşı CHP'ye karşı kurulan cuntanın hazırlıklarına da katılmıştı! Bkz. Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 36.